

Egy országgyűlés – két hitszónok Hunyadi Szabó Ferenc és Tormási János tevékenysége az 1790–91. évi diétán¹

Az országgyűlési hitszónokokról, koncionátorokról kevésbé emlékezik meg a szakirodalom, noha Zoványi Jenő önálló szócikket szentelt nekik egyháztörténeti lexikonában. Ebben a következőket írta: „Országgyűlési prédikátor rendszeren működött a XVII. század elejétől fogva tartott magyar országgyűlések tartama alatt, éspedig a legjelesebb prot[estáns] papok sorából a felekezetükbeli rendek által a gyűlés idejére választva, amely után az illető ismét visszatért eklézsiájába. Később az jött divatba, hogy az egyházkerületek felváltva küldtek a maguk kebeléből megfelelő egyént. Ez az intézmény csak 1848-ban szűnt meg.”² A fentiekhez azonban hozzátehetjük, hogy – ugyancsak Zoványi Jenő adatai szerint – Bornemisza Péter már 1569-ben „felrándult Pozsonyba, hogy prédikáljon az országgyűlésre egybegyűlt rendeknek”,³ vagyis az országgyűlési hitszónoklás „intézménye” a lexikonban jelletteknél már jóval hamarabb ismert volt, sőt Szetey Szabolcs gyűjtése nyomán az is tudható, kik láttak el koncionátori tisztséget protestáns részről az egyes országgyűléseken.

Ennek ellenére sem áll azonban sok adat rendelkezésünkre diétai hitszónokokról, bár tevékenységük több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt azért, mert kevésbé dokumentált ténykedésük ellenére sem volt elhanyagolható politikai szerepük. Szetey Szabolcs megfogalmazása szerint „[a] prédikátorok országgyűlési képviselőkre gyakorolt hatásuk miatt bizonyos mértékig komoly politikai tényezőkké is váltak, ezért kiváló képességű, széles látókörű személyekre esett a választás, akik lehetőleg magasabb egyházi tisztséget is viseltek”.⁴

Másrészt az országgyűlési koncionátorok tevékenysége irodalom- és kultúrtörténeti szempontból is igen jelentős. A diétai prédikációk ugyanis – felekezeti hova-

¹ A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. A tanulmány az OTKA K 116166 számú pályázatának támogatásával készült. A szerző a tanulmány megírása idején Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.

² Szetey 2012: 17.

³ Zoványi 1977.

⁴ Szetey 2012: 345.

tartozástól függetlenül – eleve reprezentációs lehetőséget rejtettek magukban. A 18. századi református országgyűlési beszédeket vizsgálva pedig azt is megállapíthatjuk, hogy ezek a szövegek több tekintetben is befolyásolták a protestáns prédikációk műfaji sajátosságait. Jelen írásomban elsősorban ezt a két jelenséget vizsgálom az 1790–91. évi országgyűléshez kapcsolódó prédikációgyűjteményekben, Tormási (Tormássy) János,⁵ illetve Hunyadi Szabó Ferenc⁶ beszédeiben.

Két hitszónok – kétféle prédikálás

A későbbiekben is akadt arra példa, hogy a diétán egyszerre két hitszónok legyen jelen, és tudomásunk van arról is, hogy 1790 előtt is előfordult az, hogy két hivatalos protestáns diétai koncionátora is volt egy országgyűlésnek. Hunyadi Szabó Ferenc és Tormási János esetében nem volt zökkenőmentes ez a gyakorlat. A forrásokból kitűnik, hogy a két hitszónok együttműködése – noha konkrét személyes konfliktusukról nincs tudomásunk – korántsem volt problémátlan. Ez elsősorban a kijelölésük körüli visszasságoknak, valamint egyéni ambícióiknak, illetve szándékaiknak tudható be.

A „kettős hitszónoklás” kérdése 1790. május 24-én került szélesebb körben napirendre. Hécei Dániel naplója szerint „Debreczenben consistorialis [egyháztanács]i gyűlés tartatván, főcurator [főgondnok] Rhédey Ferencz⁷ úr előhozta, hogy gróf Teleki József⁸ a több superintendentiák [püspökségek] egyezése nélkül, azok praejudiciumával [itt: előjogának sérelmével] diaetalis concionatornak hivta Halasról tisz. Tormási János urat, de mivel ebben meg nem nyughatnak, tehát készüljön generalis notarius úr [t. i. Hunyadi Szabó Ferenc]; ő kegyelme hideg vérrrel mentette magát hogy nem megy, tüzet önként nem gerjeszt.”⁹ A későbbiekben azonban egyre világosabbá vált, hogy Hunyadi Szabó húzódozása nem volt őszinte Keresztesi szerint különösen akkor, mikor szélesebb körben is elterjedt, hogy nem mindenki elégedett Tormási országgyűlési tevékenységével. (Nem hitszónoki képességeivel akadt problémája ellenlábasainak: elsősorban maga, illetve közvetlen segítői – kántor, jánitor [ajtonálló] stb. – megsegítésére szervezett akciója keltett visszatetszést.¹⁰)

⁵ Tormási 1791.

⁶ Hunyadi 1791.

⁷ Ekkor a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnoka.

⁸ Ekkor a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka.

⁹ Keresztesi 1868: 237.

¹⁰ Keresztesi 1868: 257–258.

Egy országgyűlés – két hitszónok Hunyadi Szabó Ferenc és Tormási János tevékenysége...

A későbbiekben a Tormási személye tevékenysége körül kialakult helyzet egyre kínosabb jelenetekhez vezetett: „a reformatus urak közt nagy collisio [összeütközés] volt tiszt. Tormási ur concionatorsága felett. – A tisztántúl valóknak s kivált a debreczenieknek nem tetszett, azzal csúfolván, hogy superintendentem sonat, et equum hinnit.”¹¹ Az elégedetlenek végül Teleki Józsefíg vitték az ügyet: „deputatiót [küldöttség] küldvén, Jablonczay János hajdúk főkapitánya által megizenték, hogy Tormási urral nem contentusok [elégedettek], hanem Hunyadi urat akarják.”¹² Teleki azonban semmiképpen sem akarta elmozdítani tisztségéből az általa pártolt hitszónokot: „ezen kedvetlen dolgot úgy igazította el, hogy Tormási úr is megmaradjon, s amaz is concionator lehessen. Így két concionátort csinálának, holott egy is alig tudott substinálni [itt: hatékonyan tevékenykedni] és t[iszteletes] Hunyadi urnak, főcurator Rhédei Ferencz úr hivatalt adott”.¹³ Mindez természetesen Hunyadi Szabónak sem volt ellenére: „ki magát mentegette ugyan, de csak azért, hogy cogi videatur [itt: a látszat kedvéért], holott elejitől fogva e volt a célja [...]”¹⁴

A hitszónokság kérdése a későbbiekben Teleki salamoni döntése ellenére sem rendeződött megnyugtatóan – annál is inkább, mivel a két concionátor országgyűlési jelenléte számos gyakorlati problémát okozott. Ezek közül leglátványosabbnak a szállás kérdése mutatkozott. Nem volt egyértelmű ugyanis, hogy újabb pozíciójában hol található meg megfelelő (azaz a felkészüléshez nyugodt, kényelmes és csendes körülményeket biztosító¹⁵) szállást az újdonsült hitszónoknak és – főként – ki finanszírozza ezt.¹⁶

A tisztázatlan körülmények újabb és újabb konfliktusokat eredményeztek. Annál is inkább, mivel Hunyadi Szabót – noha többször is felmerült benne a „felmondás” gondolata¹⁷ – útítársainak keserű megjegyzései szerint egyre kevésbé foglalkoztatta más, mint saját pozíciója, illetve ennek reprezentálása.¹⁸ „Ezen hivatalnak felvállalá-

¹¹ Szuperintendensnek hívják, de nyerít, mint a ló. Keresztesi 1868: 262.

¹² Keresztesi 1868: 262.

¹³ Keresztesi 1868: 262.

¹⁴ Keresztesi 1868: 262.

¹⁵ Vö. Keresztesi 1868: 274–275.

¹⁶ Vö. Keresztesi 1868: 274–275.

¹⁷ Keresztesi 1868: 274.

¹⁸ A források szerint a „Székelyhidon 1790 május 19-én, az érmelléki, középszolnoki és bihari tractusok által tartott gyűlésen szóba jött, »hogy mind a most élő tiszt, prédikátor uraknak, mind kivált ezeknek következő maradékaiknak hasznára szükség volna, hogy a Bethlen Gábor fejedelemtől az erdélyi és in partibus levő papoknak az 1629 firól fira adatott armálisának confirmáltatására ablegatus prédikátorok (nem pedig secularis urak) küldessenek a diactára annyival inkább, hogy a következő király felséges II. Leopold stafétán küldött különös

sára ő kegyelmét egy részről a becsületnek Tormási János ur becstelenségével való vadászása, más részről a pénznek szerelme ösztönözte, azt vélvén, hogy mind a tractatusoktól, mind a diétai uri ekklezsiától kövér diurnumot [napidíjat] és jutalmat fog kapni. Verum decepta est viri aviditas¹⁹ – fogalmazta meg véleményét a helyzetről (némi elfogultságtól sem mentesen) Keresztesi József.

A két hitszónok tevékenységének megítélése a későbbiekben egészen másként alakult a szakirodalomban. Tormásinak egyértelműen felróják túlzott lojalitását és alkalmazkodását az uralkodói, főúri – egyáltalán, a világi – vélt vagy valós elvárásokhoz.²⁰ Ezek a megállapítások főként az olyan Tormási-mondatokra vonatkoznak, mint például: „Az Isten Mennyei Király, a’ Király földi Isten: a’ bizonyos, hogy a’ földön nints világosabb és valóságosabb képe az Istenségnek mint a’ Királyok: kiknek hatalmokban az Isteni hatalom, udvari Tanáttsaik böltsességében az Isteni böltsesség, törvényeik igazságában az Isteni igazság, személyeik ditsőségében ’sért-hetetlenységében az Isteni ditsőség, szentség ’s a’ t, meg értetvén megláttatnak.”²¹ Ezzel szemben Hunyadi Szabó diétai prédikációit nemes egyszerűséggel jellemzik.

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a korabeli prédikációs gyakorlatára nem volt jellemző az aktualizálás – és mindkét hitszónok gyűjteményére általánosságban is jellemző, hogy egy-két példától eltekintve lényegében elenyésző mértékben tartalmaztak az országgyűlés történéseire vonatkozó reflexiókat. Szetey Szabolcs megállapítása szerint Hunyadi Szabó „[h]allgatóira nem úgy tekint, mint akik országgyűlési követek és történetesen református keresztyének, hanem úgy, mint akik református keresztyének és most történetesen országgyűlési követek.”²²

Ebből adódóan kivételnek tekinthetők azok a hozzá köthető beszédrészletek is, melyekből kitűnik, hogy a hitszónok „nagyon finoman, de határozottan reagál az országgyűlés eseményeire”²³ például a következő szövegrészben: „Hogy vissza-hozhassuk régi bőldog napjainkat; ne keressük tsak ebbe azoknak meg-újjulását, hogy

levele által kereste meg superintendens urat a végre, hogy az alatta levő papokat disponálja arra, hogy a köznépet a királyhoz édesítsék.« [...] Ezen követséggel megbízták Hunyadi Ferenczet, a superintendens generális nótáriusát, Keresztesi József és Héczei Dániel nevű papokat.” (Héczei 1906: 182–183.) Küldetésük az előre eltervezett formában nem járt sikerrel, ráadásul hármuk között konfliktusokat eredményezett Hunyadi Szabó hitszónoki kinevezése és ezzel kapcsolatos ambíciói.

¹⁹ „De kapzsísága becsapta...” (Ford. Weöres Sándor). Utalás „A húst vivő kutya” című Phaedrus-mesére. Keresztesi 1868: 281–282.

²⁰ Rác 1931: 91. Vö. Szetey 2012: 352.

²¹ Tormási 1791: 258.

²² Szetey 2012: 354.

²³ Szetey 2012: 354.

nemzetünknek tulajdon *öltözetit* viselhettjük. Szaggassuk meg nem a' mi ruháinkat, hanem sziveinket, és vessük-el az ó embernek öltözetét. Régi eleinknek ruhájával együtt öltözzük-fel a' régi magyar jó szívet, nyájasságot szeretetet, az idegen erkölcsöket, s hijjábanvalóságokat utáló együgyüséget, kevéssel meg-elegedő mértékletességet. Ne tsak abban helyeztessük napjainknak meg-újjulását, hogy a' mi Anyai nyelvünkön beszéllyünk, hanem ebben hogy vessük el-tőlünk a' száznak gonoszságát, és az ajakaknak álnokságát, és hogy a' Nemzetünkben el-hatalmazott káromlások irtassanak-ki. Ne keressük s képzeljük tsak abban a' mi bóldogsagunkat, hogy a' Régi Törvényeink helyre állanak, valamig az Isten törvényét meg-rontjuk; életünket a' szerént nem rendeljük. Ne helyheztessek abban régi napjainknak meg ujjulását, hogy a' Magyar korona hozzánk vissza-tért, ha magunk meg-nem térünk."²⁴

Jelen tanulmánynak nem feladata, hogy esztétikai vagy teológiai szempontból elemezze, illetve összehasonlítsa Hunyadi Szabó Ferenc és Tormási János prédikációit. A stílus, illetve az aktualitás kérdésében csupán annyit tűnik célszerűnek megjegyezni, hogy Hunyadi Szabó írásaival szemben Tormási beszéde vélhetően az oráció műfaji hagyományaival és „egy érdekcsoport – gyakran politikai jelentőségű – társadalmi eseményéhez kapcsolódó” kommunikációs helyzetével írható le leginkább, melynek során „a szónoknak az intellektuális és lelki igényhez való alkalmazkodás mellett az accomodatio [alkalmaztatás] egy olyan változatra kell leginkább ügyelnie, amelyet a homiletikai elmélet nem ismer: beszédét az esemény egésze által képviselni kívánt [...] világi hatalmi ideológiához kell alkalmaztatnia.”²⁵ Mindenképpen egyetérthetünk tehát azzal, hogy Hunyadi beszédmódjával szemben Tormási a világi szempontokat helyezte előtérbe – megjegyzésünk csupán annyi (Szetey Szabolcs meglátásával összhangban), hogy ezzel nem feltétlenül a blaszfémia, sokkal inkább azzal magyarázható, hogy egy – nem minden tekintetben szerencsésen alkalmazott – orációs hagyomány jegyében fogant.

Összességében tehát elmondható, hogy a hitszónokság kérdése korántsem volt problémamentes az 1790-91. évi országgyűlésen. Ez némi hatással lehetett az országgyűlési prédikációk közreadására és a megjelent kötetek szerkezeti felépítésére is.

²⁴ Hunyadi Szabó 1791: 21–22.

²⁵ Kecskeméti 1998: 162–163.

Egy országgyűlés – két beszédgyűjtemény

Az 1790–91. évi diétai prédikációk anyagát Dobos István²⁶ adta közre és az sem lehetetlen, hogy – Hunyadi Szabó Ferenc prédikációit illetően a szövegalkotás folyamatában is aktívan közreműködött. Tudható, hogy Dobos már korábban is jó kapcsolatot ápolt Hunyadi Szabóval,²⁷ akivel „szakmai” kérdéseket is megvitattak. Az is ismeretes, hogy a diéta idején éppen prédikációival kapcsolatos segítséget szándékozott kérni tőle az országgyűlési hitszónok.

Keresztesi József naplójában ugyanis leírta, hogy miután Hunyadi Szabó elvállalta a koncionátorságot, „jött ment Rhédei Ferencz főcurátor úrhoz, mondotta, hogy készületi nincs és így haza kell Debreczenbe menni könyvekért e végre a pestvármegyei viceispán Szili ur a Tiszáig forspant iránt assignatiót adott. A főcurator ur pedig a Tiszán túl való ekklézsiáknak insinualta. Erről ismét letett, hogy hogy nem megyen, hanem póstán hozat prédikációkat, meg erről is letett, minthogy sokba kerülne, hanem az óbudai prédikátorhoz tiszt. Dobos István urhoz készült könyvekért.”²⁸ (Mint Keresztesi megjegyezte, ez csupán figyelemfelkeltés volt Hunyadi Szabó részéről: „tudtuk, hogy egész készülettel jött és már oda haza leiratta a diaetára csinált dictiókat, itt pedig a sokféle kapással csak szembekötősdit játszott.”²⁹)

A fentiek nyomán több szempontból is tisztázatlan Dobos szerepe Hunyadi Szabó prédikációiban. A kölcsönkérni szándékozott művek a források szerint prédikációk voltak: nem szakkönyveket igényelt tehát Hunyadi Szabó, hanem mintapredikációkat. Amennyiben ezek kiválasztásához a hozzá hasonlóan hitszónokként tevékenykedő Dobos István segítségét kérte, a szövegalkotáshoz jelentős mértékben támaszkodott kollégájára. Dobos tehát – a kor szokásától eltérően – igen aktívan közreműködött a prédikációk szövegkiadásában, így vélhetően a mai kiadói szerkesztők feladatait látta el és az sem kizárt, hogy még ennél is nagyobb szerepe volt az egyes szövegek megírásában. A gyűjteményes kötetek közreadása tekintetében nem teljesen egyértelmű, hogy a gyűjtemény összeállítását a szerzőként megjelölt hitszónokok vagy Dobos végezte-e, netán közös munka eredménye volt-e. Annyi azonban jól látható, hogy Hunyadi Szabó Ferenc és Tormási János prédikációgyűjteményeinek összeállításakor – az országgyűlési prédikációk történetében egyedülállóan – a teljesség igényével készült – abban az értelemben, hogy a közreadók kifejezett célja volt az 1790–91. évi országgyűlés protestáns prédikációs anyagának teljes körű le-

²⁶ ???

²⁷ Szetey 2012:215–216.

²⁸ Keresztesi 1868: 273.

²⁹ Keresztesi 1868: 273.

fedése.³⁰ Annál is inkább, mivel a két kötet tudatos kiadói koncepció gyümölcseként jött létre, amint ezt (a korszakban ritkán előforduló) kiadói előszavak is igazolják. A Hunyadi Szabó-féle gyűjteményben a következőképpen fogalmazott ennek sajtó alá rendezője, Dobos István: „Meg-vallom, nem kevésbé *örülök* magamnak, hogy én lehettem egyedül az a szerentsés, a’ ki legeloszszor Diaetai Prédikáziókkal fzolghattam édes Hazámnak (mert mind ez ideig *az* én tudásomra ugyan, semmi Diaetai Predikáziók, ezeken és azokon kívül, amellyeket *már ki*-botsátottam [vagyis a Tormási-kötet (kötetek)], nintsenek kinyomtattva.)”³¹

Nem ismeretes pontosan, hogy mikor és milyen elvek alapján döntött Dobos a szövegek megjelentetése mellett. Előszavában csupán annyit jegyzett meg, hogy „A’ köz-jót munkálódni, és annak boldogságát a’ mennyire lehet elébb-mozdítani, egy olyan virtus, sőt kötelesség, a’ mellyre minden, ha módja lehet benne, törekedni, és igyekezni tartozik. Ennek meg-gondolása vitt engemet-is arra, hogy ezeket a’ Diaetális Prédikáziókat, ennek Nagy Érdemű ’s Tiszteletű Szerzőjétől a’ nyomtatásra ki-kérjem.”³² Arra tehát nem tért ki a közreadó, hogy pontosan miként látta a közjó előmozdításának lehetőségét az ilyen típusú gyűjtemények kiadásával. Tény azonban, hogy a szövegeket Dobos adatta ki, és joggal vélelmezhetjük, hogy ebben az esetben hitszónoki szempontok is vezérelhették. Előszavából ugyanis kitűnik, hogy felismerte a diétai prédikációk jelentőségét – az azonban nem egyértelmű, hogy ezt minek tulajdonította: a prédikációszerzés új műfaját látta-e benne, vagy az országgyűlésre való visszaemlékezés sajátos dokumentumait (netán más, egyéb szempontból tartotta ezeket figyelemre méltónak). Elgondolása nyomán tehát napvilágot látott a két – azonos évben, azonos nyomdában megjelent,³³ a tipográfiai különbségek ellenére küllemében³⁴ is hasonló – kiadvány.

Dobos István vállalkozása nem lehetett sikertelen. Ha hihetünk az előszóban foglaltaknak, korábban többen is szándékoztak ezeket megjelentetni, mégis Dobos lehetett a szerencsés: „*Örülök* magamnak azon, hogy sokak között, a’ kik a’ titulált Úrtól ezen munkákat kérték, *én lehettem az* a szerentsés, a’ ki ezeket meg-nyerhettem ; tulajdonítom azon különös szívességének, és szeretetének, a’ mellyet *már jó időtől-fogva*

³⁰ Szetey 2012: 350.

³¹ Hunyadi Szabó 1791:)(2r.

³² Tormási 1791:)(2r.

³³ Pesten, Patzkó Ferenc nyomdájában.

³⁴ „Tormási tagolásának jellegzetessége, hogy nem csupán betűket, számokat, és görög betűket használ az alpontok jelölésére, hanem apró köröcsköket is. A circellus nagysága is változó, vagy egyenetlen a csonka példányban helyenként, a oo) és oo) is váltakozik, némelykor alszámok után sincs pont; aztán mindkét példányban °) található pl. a 232. lapon, a csonka példány 64. és 115. lapján azonban nem az előző alak, hanem oooo).” (Fekete 1987: 45.)

hozzám mutatott ; és a mellyet szüntelen háládatos emlékezetben fogok-tartani.”³⁵ A Tormási-kiadvány sikerét igazolják Fekete Csaba kutatásai, aki meggyőző érvekkel támasztotta alá, hogy a kötet – vélhetően az első kiadás gyors fogyása miatt – egy éven belül kétszer is megjelent.³⁶

Ezt azonban az első kötet megjelentetése idején még nem tudhatta a közreadó. Nem véletlen tehát, hogy a következő (rendkívül óvatosan megfogalmazott) mondatok olvashatók a Tormási-kötet előszavában: „Reményem nem fog a’ Kegyes Olvasó előtt kedvetlen lenni igyekezetem; minden bizonnyal, a’ melly kedvességgel halgatták ezeket sok Úri Rende, szintén olyan kedvességgel fogják ezeket olvasni mind azok, mind mások-is; de reményem, nem fog haszontalan-is lenni igyekezetem, úgy vagynak ezek a’ munkák készítve, hogy használhassanak, még pedig minden külsőség nélkül minden Keresztényeknek.”³⁷ Dobos aggodalma nem volt indokolatlan hiszen nem tudhatta, hogy ez az „új műfaj” mennyire lesz népszerű az olvasók körében.³⁸ *Könnyen elképzelhető, hogy éppen ezért olvashatók a Tormási-kötetben alkalmi, illetve temetési szövegek – hiszen ezek terjesztésének már évszázados hagyománya volt (hiszen bevett gyakorlat volt ezek osztogatása a temetéseken).*

A két prédikációgyűjtemény mind tartalmi, mind formai szempontból szorosan kapcsolódik egymáshoz. Nem meglepő ez, hiszen anyaguk tulajdonképpen egymás-

³⁵ Tormási 1791:)(2 r.

³⁶ Fekete 1987: 44–46.

³⁷ Tormási 1791:)(2 r–v.

³⁸ Talán nem haszontalan ennek kapcsán felidézni az országgyűlési hitszónoklatokkal kapcsolatos, igen tanulságos írást a későbbi évtizedekből. Dobos László (Dobos István unokája) felhívása apja, az utolsó protestáns országgyűlési hitszónok hagyatékának kiadásával kapcsolatban: „Igen sok helyről lettem jóakaratulag figyelmeztetve, hogy sokan lelkésztársaim közül főleg azért vonakodtak Dobos János műveire előfizetni, mert az ígért 4-ik kötet országgyűlési beszédek tartalmazand, melyeknek hasznát nem vehetik a mai időben. Szabad legyen nekem ezen ellentetésre vagy véleményre megjegyznem, hogy ez említett országgyűlési beszédek korántsem politikai beszédek, hanem Magyarhon akkori legfényesebb református gyülekezete, t. i. az 1847 8. évi pozsonyi országgyűlésen jelen volt reform[átus] képviselők előtt elmondott egyházi tanítások, melyeket mint országgyűlési reform[átus] pap mondott el, s melyek néhány alkalmi beszéd kivételével még ma is a legnagyobb élvezettel használhatók nemcsak író asztalunkon, hanem a szószékekben is. Mindazáltal mivel megvallom, hogy ezen beszédek magas régiókban járnak s a classicitás színvonalán állva, meglehet az egyszerű halgatókból álló kis gyülekezetek felfogását még ma időnkben túlszárnyalják; elhatározám magamban, nehogy különösen tisztelt lelkésztársaim oly beszédek megszerzésére legyenek mintegy kényszerítve, melyeknek talán hasznokat nem vehetnék, hogy a 4. kötetben a jelzett országgyűlési beszédek helyett minden tekintetben használható halotti beszédek közlök ; mert főképp ilyenek adására lettem igen sok helyről felszólítva.” (Dobos 1885: 796.)

sal párhuzamosan született az országgyűlés idején. (Keletkezésükről nincs ennél pontosabb adatunk, Keresztesi korábbi feljegyzését leszámítva, amely azt igazolná, hogy Hunyadi Szabó már korábban összeállította prédikációit.) Úgy tűnik, többé-kevésbé az elmondás sorrendjében követik egymást az egyes kötetek szövegei, bár a prédikációkra vonatkozó adatokat is közlő, 1790–91. évi diétára vonatkozó magánnaplók feljegyzéseinek naplójegyzések tanúsága szerint akad néhány eltérés a kiadott és az elhangzott beszédek között. Keresztesi József naplója szerint Tormási először június 6-án prédikált „ex Zsolt. 127. I. »Ha az úr nem építi a házat...«”³⁹. Ezt követően június 13-án – amikor is „sok szép uraság és asszonyság gyült össze; énekeltetett Zsolt. 66”⁴⁰ –, „ex Ján. 7,46. »Soha ember úgy nem szólott.«”⁴¹ A Tormási-kötet első két prédikációja valóban ezekre a textusokra épül. Hunyadi Szabó Ferenc kapcsán hasonló a helyzet. A Héczei-napló szerint ez utóbbi hitszónok július 1-jén „Prédikált a Státusok előtt [...] nagy hatalommal és kedvességgel ex Threnor. 5. 21. Valójában diaetális prédikáció vala...”, majd július 18-án „ex Nehem. 2:2. 3 a patriotaságról.”⁴² Ezek a szövegek is ebben a sorrendben szerepelnek a Hunyadi Szabó-gyűjteményben. Ugyanakkor Héczei említést tesz egy június 27-i Tormási-beszédről is („ex Pred. 9, 13, nem a bölcseké a kenyér stb.”⁴³), amely nem található meg a kötetben.

Héczei Dániel naplójában részletesebben is írt Hunyadi Szabó első diétai prédikációjáról, a következőképpen: „parte 1^a – Az Isten az, a ki valami népnek, nemzetnek napjait, idejét, állapotját megavultakká teszi. 2° – Isten az, a ki megújítja. 3° – Hogy lehet azt megújítani, s micsoda conditioval szabad kérni. Exord. Két dolgok vagynak in T[racta]tu [itt: azon belül], napok megújítása, testi, világi a megtérés, vagy térítés, lelki boldogság. Ugyan melyikre volna most nagyobb szükségünk. Sed divelli non possunt.”⁴⁴ A jegyzést összevetve a nyomtatott prédikációszöveggel joggal feltételezhető, hogy a beszéd többé-kevésbé a leírtaknak megfelelően hangozhatott el. Ezek a példák – noha a gyűjteményekben foglalt beszédekhez képest nem jelentős a számuk – azt támasztják alá, hogy a kiadványokban alapvetően egyfajta történeti hitelességre törekedtek a közreadók (a szerzőként megjelölt hitszónokok és a közreadó Dobos) – annak ellenére, hogy láthatóan tudatos szerkesztői munkát végeztek – alapvetően megtartották a prédikációk eredeti sorrendjét, de válogattak is a szövegek között.

³⁹ Keresztesi 1868: 257.

⁴⁰ Keresztesi 1868: 258.

⁴¹ Keresztesi 1868: 258.

⁴² Keresztesi 1868: 293.

⁴³ Héczei 1906: 191.

⁴⁴ Héczei 1906: 192. De nem választhatók el [egymástól].

Megállapítható, hogy a két országgyűlési hitszónok neve alatt megjelent kötetek szorosan összetartoznak, mivel ugyanabból az alkalomból, ugyanazon kiadó (Dobos István) munkája nyomán, hasonló szerkesztői elvek szerint láttak napvilágot. Amint azt a szakirodalom korábban megállapította, a kiadás fontos célja volt az 1790–91. évi országgyűlés teljes körű hitszónoki reprezentációja. A prédikációk kötetbeli sorrendje kikövetkeztethetően követi az események időrendjét. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy szerkezetük – noha nem példátlan a többszerzős prédikációgyűjtemény és a források szerint a hitszónokok felváltva prédikáltak – a kiadványokban alárendelődik a szerzőségi szempontoknak. Azaz külön kötetben láttak napvilágot az egyes hitszónokok munkásságához tartozó beszédek.

Érdeemes megjegyezni, hogy bizonyos nézetek szerint naplónak tekinthetők műfaji kötöttségektől függetlenül mindazok a művek, „amelyek egy élethelyzet, életvitel diktálta információtárolást, tehát egy sajátos emlékezési formát tesznek lehetővé. Ezeknek a szövegeknek a létrejötte, használata és funkciói olyannyira kulturálisan és társadalmilag beágyazottak egy életformában, hogy nem műfajilag klasszifikálhatóak elsősorban, hanem sokkal inkább a praktikus felhasználás sajátosságai felől.”⁴⁵ Ennek tükrében megállapítható, hogy a Hunyadi Szabó-, illetve Tormási-prédikációk is sajátos szempontból rögzítik a diéta eseményeit. Vagyis nem csupán prédikációknak tekinthetők a bennük foglalt beszédek, hanem a diétán történtek sajátos lenyomatának is. Még akkor is, ha a beszédek – műfaji sajátosságaikba ágyazottan – nem a történelemlönyvek pontosságával és szemléletével rögzítik az eseményeket.

A prédikációk tekintetben a diéta kiemelt alkalmi azok az események voltak, amelyek egyházi jelentőséggel is bírtak. Ezt mutatja az alkalmi beszédek – a koronázással kapcsolatos szövegek, illetve egy temetési prédikáció – kötetbe illesztése is. Ezek némelyike „beékelődik” a kötetbe és olyan is, amelyik külön (datálva) szerepel. Mindez azt támasztja alá, hogy a két prédikációgyűjtemény bizonyos szempontból akár kétkötetes munkának is tekinthető. Ugyanahhoz az eseménysorozathoz kapcsolódnak, hasonló tipográfiával készültek, hasonló „történeti hűség” (vagy arra való törekvés) határozta meg összeállításukat. Ugyanakkor a két kötet nem „olvad össze” – egyértelműen különválnak a két különböző szerzőtől származó kiadvány.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy a kivételnek számító beszédek is szoros összefüggésben álltak az aktuális politikai történésekkel és elmondásuk is az országgyűlés időszakára esett, kötetbe emelésük tehát semmiképpen sem volt indokolatlan a kötetekben. Szerepeltetésük következtében Tormási kötetét kifejezetten műfaji sokszínűség jellemzi, hiszen temetési beszéd és alkalmi prédikáció egyaránt megtalálható a gyűjteményben. Előbbit illetően a kötet negyedik – „A rövid élet meg-hosz-

⁴⁵ Tóth 2006: 375.

szszabbításáról” szóló – beszédéhez kapcsolódó jegyzése szerint „Ezen Predikáció mondódott T[ekintetes] N[emes] és V[itézlő] Szigethi szerentsi Josef Úr exequiai [temetési] alkalmatosságával: ki-is 1790. Esztend. 30. Junj. holt-meg Pesten 30. esztendős korában.”⁴⁶ A Tormási-féle XII. prédikációhoz kapcsolódó jegyzéséből pedig kiderül, hogy „Ez az Prédikáció, Felséges Urunk meg-koronáztatása előtt-való nap, az az 14. Novembris mondódott, Posonybann.”⁴⁷ A nevezett jegyzések többnyire magyarázatul szolgálnak a szövegek egy-egy mondatához. Igaz ez a II. Lipót koronázása alkalmából mondott beszédre is. Ebben szerepel ugyanis a következő szövegrész: „A’ mozsarak dörgése és az éneklő gyermekek hangitsálása az én szómat igen, de a’ ti szivetek kivanságát meg-nem szakaszthatta.”⁴⁸ A kommentár pedig a következőképpen található meg egy lábjegyzetben: „Ezt a’ Prédikációt, Pozsonyból lett haza jövelem után mondottam. Halason; a’ hol a’ Textus el-olvasása-után menten egynéhány Mozsarak süttettek el, és az oskolás gyermekek énekletek.”⁴⁹

A Hunyadi Szabó-kötet végére is bekerült egy koronázási beszéd (X. prédikáció megjelöléssel és a következő jegyzéssel): „Ezt a’ Prédikációt mondottam-el Debretzenben a’ Nagy Templomban, Felséges Urunk meg-koronáztatása emlékezetére d. 9-dik Decembr. 1790.”⁵⁰ (A prédikáció szövegében is pontos időmegjelölés olvasható: „az elmúlt hónapnak 15-dik napián Magyar Ország Királyává fel-koronáztatott”⁵¹.) A Tormási-kötetbe még érdekesebben ékelődik a már említett koronázási beszéd: ez a kötet XIII. prédikációja (a tizenhétből), vagyis szövege a sorozatba integrálódik. (Annak ellenére, hogy a kötetben szereplő beszédek megelőző, minden prédikáció előtt elmondandó imádságban még koronázandónak nevezte II. Lipótot.)

Az 1790–91. évi diétával kapcsolatos prédikációgyűjtemények kompozíciós elveit tehát sajtáságos történetiség határozza meg. Ez az attitűd a 18. század végére már nem idegen a prédikációgyűjteményektől. Mind protestáns, mind katolikus vonatkozásban ismertek azok a gyűjtemények, amelyeket ilyen módon hat át a történetiség – ezáltal egyfajta sajátos napló-jelleget kölcsönözve a gyűjteménynek.

Összességében tehát elmondható, hogy a Dobos István által kiadott kötetekbe tudatosan és vélhetően szerzői sugallatra olyan szövegek is bekerültek, amelyek ugyan nem konkrétan az országgyűlésen hangzottak el, de tartalmi vonatkozásban szorosan ehhez kötődnek. Ugyanakkor

⁴⁶ Tormási 1791: 61. Az elhalálozás adatai tévesek: a források egyértelműen állítják, hogy a temetés június 24-én zajlott le.

⁴⁷ Tormási 1791: 246.

⁴⁸ Tormási 1791: 250.

⁴⁹ Tormási 1791: 250.

⁵⁰ Tormási 1791: 250.

⁵¹ Hunyadi 1791: 179.

sem a szerző, sem a közreadó nem változtatott a beszédeken (azaz nem módosítottak a beszéd elmondásának körülményeire utaló szövegeken) és nem tartották be a tematikai elkülönítést sem. Ennek példája a már említett halotti beszéd, amelynek elmondási, illetve publikálási körülményei sem felelnek meg a kor szokásainak.

Temetési beszéd – politikai háttérrel

Le kell szögeznünk: a diétai prédikációk nem tartoznak az országgyűlésen elhangzó politikai beszédek közé – még akkor sem, ha ez utóbbiak egyháziak szájából hangzottak el és/vagy az egyes felekezetekkel kapcsolatos kérdéseket tárgyaltak, akárha teológiai vonatkozásban is. Az országgyűlési prédikációk egyértelműen felekezeti alkalmakon, azaz szentmiséken vagy istentiszteleteken hangzottak el és ebből adódóan elsősorban ezek írott és íratlan szabályait követték.

Ezek közé tartozott az aktualitás kérdése is. Az egyházi beszédeknek ugyanis e korszakban alapvetően nem célja és feladata a politikai aktualizálás – a diétai prédikációknak a kor politikai viszonyaira nézve mai szemmel nézve kevés kommentárja van. Tormási és Hunyadi beszédei azonban A XVII. századi temetési prédikációkban a következő beszédrészeket különítették el (a szöveghez tartozó bibliai citátumra, illetve az alkalomra vonatkozóan): textus, a contextus rövid meghatározása, a textus felosztása, a részek magyarázata, az ezekből levonható tudomány, a tanító, intő, feddő, cáfoló, vigasztaló részek, a conclusio, az alkalmaztatás, a genealogia és a búcsúztatás.⁵² Ezek közül az alkalmaztatás, vagyis a korábbi részek alkalomhoz való szabása kínál valamelyest lehetőséget az aktualizálásra a hitszónoknak, amivel ők gyakran és szívesen éltek – olyannyira, hogy az alkalmaztatásra vonatkozó kérdések a XVIII. század második felében a reformátusok törvényhozó testületében is napirendre kerültek.

A szebeni főconsistoriumnak az Újtordára összehívott (1776. június 16.) zsinathoz intézett ajánlásait tartalmazó levélben többször is felmerült a halotti búcsúztatás problémája, köztük „a szokás (református) teológiai vitathatósága és bizarrsága”⁵³ is. A Főconsistorium azt javasolta, vizsgálja meg a zsinat, hogyan lehetne a halotti tanításhoz fűzött alkalmaztatást és búcsúztatást mint szokást megtűrni vagy megváltoztatni.⁵⁴ Ennek megfelelően a zsinat *intimatumai* [rendelkezései] között a harmadik „a halottak felett téjendő tanításokhoz törvénytelenül ragadott, unalmas és alkalmatlan alkalmaztatásokat, és az atyafiak között sok háborgást és egyenetlenséget

⁵² Kecskeméti, Nováky 1988: 25.

⁵³ Egyed 2002.

⁵⁴ Buzogány – Dáné – Kolumbán – Sipos 2001: 69.

szülő búcsúztatásokat akarja vagy simpliciter tolláltatni [egyszerűen eltörölni], vagy pedig azt rendesen modificáltatni [átalakíttatni].⁵⁵

Problémásnak elsősorban az alkalmaztatás hiteltelenségét ítélték (az alkalmaztatás átírja, megszépíti az életrajzot, illetőleg csak Istent illető jelzőkkel ruházza fel az elhunytat) és a túldíszítettséget. Ez utóbbit illetően főként a hatáskeltés különböző „könnyfakasztó” eszközeit, ezeken belül is különösen a dramatikusságot (főként a halott egyes szám első személyben történő búcsúzkodását) tartották elítélendőnek.⁵⁶

A Tormási János kötetében szereplő temetési beszédnek azért van jelentősége, mert műfaji sajátosságainál fogva lehetőséget biztosított arra, hogy aktualításokat közöljön a diétáról, és – amint azt az egyik forrás igazolja is – maga a temetés is szimbolikus jelentéssel bírt az országgyűlés idején.

Könnyűszerrel megállapítható Tormási beszédéről, hogy szerzője alapvetően a zsinat szellemében cselekedett, amennyiben a halott megszólalása hiányzott szövegéből, de a dramatikus jegyek közül a megszólítás eszközeit nem hagyta el a búcsúztatásból. Az özvegyhez például a következőképpen szól: „A’ meg b[oldogult] Urnak eddig élete párja, már özvegye, T[ekintetes] Radványi Radvánszky Therésia Aszszony! Úgy-e’ hogy alig vala reggel, már estve vagyon. Illyen ám az emberi böl-dogság! Nem elég hogy el-esett a’ korona, hanem úgy esett el-hogy nem-is tudod. Te talám most nem tsak jót kívánsz, hanem reményleszsz, te örvendetes híreket vársz, mikor szívedet el-fogó keserűség, érkezik árva házadhoz.”⁵⁷

Ez a kettősség jellemzi az alkalmaztatást is: kétségtelen, hogy a halottat nem dicséri isteni mértékkel, de nem tagadható, hogy beszédeinek túlzó voltát – és némi-képpen blaszfémikusnak tűnő, a későbbiekben lojális szervilizmusnak tartott jellegét a későbbi szakirodalom sem hagyta szó nélkül és általános megállapítást nyert „hogy Tormási ezekben a beszédeiben sokkalta inkább politikus, mint prédikátor.”⁵⁸

Igen nehéz megítélni, hogy a korszakban mi minősülhetett a halott túlzó dicsé-retének, mi nem, de tény, hogy a korszak halotti prédikációitól eltérően a hitszónok valóban keveset szól az elhunytáról – az viszont nem világos, hogy valóban a zsinati utasításokat tartotta-e szem előtt, vagy valóban nem volt mit mondania, vagy más, ennél fontosabb szempontok vonták-e el figyelmét a halott életének túlzó méltatá-sától.

⁵⁵ Bod 1999: 75.

⁵⁶ Egyed 2002.

⁵⁷ Tormási 1791: 79.

⁵⁸ Szetey 2012: 353.

Az bizonyosnak tűnik, hogy Szerencsi József fiatalon halt meg, meglehetősen vitatott életpályát tudhatott magáénak, melyről a szakirodalom is megállapítja, hogy meglehetősen kevés adat áll róla rendelkezésünkre.⁵⁹ Bizonyos, hogy apja, az 1790-re már elhunyt Szerencsi Ferenc „előkelő összeköttetésekkel bíró, nemes úr volt”,⁶⁰ anyja, Bárczay Borbála pedig irodalompártolásáról vált ismertté.⁶¹ Fiuk életéről jelenlegi ismereteink szerint leginkább annak kudarcai ismeretesek a szakirodalom számára: „Szerencsy József a kassai kamarához szeretett volna bejutni, de noha csak tiszteletbeli hivatalra pályázott, óhajta a kamara mindenhatójának ellenzése következtében nem teljesült. Egyes jelek szerint az elutasítás nem volt egészen indokolatlan. Látszik ez egyrészt anyjának Prónay Lászlóhoz intézett kérelméből, melyben fiának fiatalos könnyelműségeit mentegeti s ígéri, hogy ha csakugyan csinált adósságokat, azokért felelősségre fogják vonni, másrészt az a körülmény is Szerencsy József ellen szól, hogy olyan befolyásos emberek, mint apósa és felesége nagybátyja, nem tudták kieszközölni számára a fizetéstelen assessorságot. Jellemének sejtethető fogyatkozásai nem állnak tisztán előtünk, miért is alakja – az adatok kis száma miatt – nem világítható meg kellőképen.”⁶² Levelezésének tanúsága szerint fiatalkorától sokat betegeskedett és közismerten készült az elmúlásra⁶³ – ennek ellenére halála váratlan volt. Héczei Dániel naplójában a következő megjegyzést olvashatjuk erről: „a mint mondják is, mértékietlen életű, s abból esett volna nyavalyája. A borbély borotválta, s hanyatlani kezdte, meg is hala. Az ipa, Radvánszky itt lévén, eltemettette.”⁶⁴ Radvánszky illetén szerepére Tormási beszéde is utal: „T[ekintetes] Radványi Radvánszky Familia! nevezetessen T[ekintetes] Consiliarius és Vice Ispán Úr, meg-b. Úrnak nagy érdemű Ipa! Tehát néked engedték az egek azt a keserves szerentsét, a mit Szerentsy Jósef Úr egyik Szerelmesének sem engedtek, hogy holt tetemeit ápolgathatnád, és utolsó tisztségét meg-adhatnád es adattathatnád. Én Istenem be jó vagy, be bölts! hogy egyik keserűséget a másik könnyí-

⁵⁹ Baros 1908: 73

⁶⁰ Baros 1908: 73.

⁶¹ Baros 1908: 73.

⁶² Baros 1908: 76.

⁶³ „Apósának írt utolsó levelében [...] Szerencsy már feltűnően panaszskodik. [...] Szomorúan nézett a jövő elé, melytől ösztönszerűen félt. Aggodalma nem is volt alaptalan, mert a folyvást mérgesedő baj nem sok idő múlva erőt vett meggyötört szervezetén.” (Baros 1908: 79)

Felesége, Radvánszky Teréz és a nyelvújító Kazinczy Ferenc barátsága kapcsán jegyezte meg Toldy Ferenc: „[Kazinczy] kárpótlá e nőt azon ezer apró, de folytonosságukkal emésztő szenvedésekért, melyekkel férje a tűrő nőt gyötörtte. Végre Szerencsy, legszebb korában menthetetlenül megbetegedvén, Ígétét vévé nejének, hogy kezével ő utána nem boldogít senkit; ha igen : Kazinczy legyen ez, a kin kívül a síron túl is minden mástól irigylé.” (Baros 1908: 81.)

⁶⁴ Héczei 1906: 190.

tésére szolgáljatod az embereknek. A' te Özvegygé lett kedves Leányod talám írgyelni fogja teneked azt a' szerentsetlen szerentsét, mellyet te könyvezve fogtál és követtél-el. [...] Akárhogy légyen: teged T. Úri férfiú Úri Házaddal, és minden Úri szerelmesseiddel, kik mind Atyai mind Anyai ágon igen nagy számmal vagynak, a' b[oldogult] Úr, a' Felséges Isten kegyelmében és óltalmába téssen, ajánl, hágy.”⁶⁵

Az bizonyos, hogy a temetés fényes külsőségek között zajlott. Látványos voltának fő oka a protestánsok országgyűlési reprezentációja volt. „Ezen temetést pedig kivált azért procurálták a mi uraink, hogy vallásunknak szabadságát ezzel is megmutassák” – olvasható Keresztesi József feljegyzéseiben.⁶⁶ A források is utalnak arra, hogy a „pompás temetésen”⁶⁷ nagy hangsúlyt kaptak a külsőségek: kezdve a temetés időpontjának kiválasztásától az országgyűlési jelleg hangsúlyozásáig. Az esemény „pápista módon” az esti órákban kezdődött (az egyik forrás szerint hét órakor, másik szerint nyolckor). Nyilvánvalóan azért, hogy ilyen módon is emeljék az esemény fényét: „nagy pompával, muzsika szóval, fáklyákkal, mindenütt zúgván a harangok [...] a sokféle banderisták gyalog s lovon kísérték.”⁶⁸ A bandériumnak azért is lehetett szerepe, mivel ez hangsúlyozta Szerencsi hivatalos jelenlétét az országgyűlésen – amint azt Hécezi Dániel naplófeljegyzése is tanúsítja: „valami absens mágnás deputátusa [távollévő mágnás követe] vala, azért egy bandérium ment előtte, többek körülötte kivont, de hón alá dugott karddal, a szekér előtt 5 trombitások piáno kerseres nótával.”⁶⁹ A temetés más tekintetben is reprezentatív keretek között zajlott: „A szekér, melyet 4 ló vont, be vala terítve fekete bagacsinnal, meg a kerekei is az alatt forgottak, a koporsó kék tafótával, a czímer fejer tafotára festve, 6 a koporsóra függesztve, elől, hátul, oldalról, süvege és kardja a koporsó tetejére fektetve [...]”⁷⁰

Mindezek szöveges reprezentációjában a hitszónok igen mértéktartónak bizonyult. Beszédének textusát a 90. zsoltárból vette: „Ollyan az ember mint a fű, melly meg-szárad: melly reggel virágzik, estvére el-változik, ki vágattatik es meg szárad.”⁷¹ Annyiban mindenképpen Szerencsi Józsefhez kapcsolta a szöveget, amennyiben meglátása szerint az elhangzó szöveget „egy Nemes gyökérből származott, de élete leg szebb és jobb korában ez előtt ötöd nappal le kaszáltatott fű kiáltya”⁷² A halott feldicsérése a beszéd egészében nem kapott különös szerepet, de néhány – akár ál-

⁶⁵ Tormási 1791: 81.

⁶⁶ Keresztesi 1868: 276.

⁶⁷ Hécezi 1906: 190.

⁶⁸ Keresztesi 1868: 276.

⁶⁹ Hécezi 1906: 190.

⁷⁰ Hécezi 1906: 190.

⁷¹ Tormási 1791: 61.

⁷² Tormási 1791: 63.

talánosságuk is vehető – életrajzi vonása vissza-visszatérő metaforikus eleme volt a beszédnek. Ide tartozik a váratlan halál és a fiatalkori halál képe is (szemben a bibliai pátriárkák életkorával): „hogymind rövid az ember élete, mind hirtelenséggel elmúló: mert e’ kettőt láthatni a’ kaszálás körül: egyiket hogy nem szeretik meg-hagyni öregedni a’ füvet az emberek; melly különben akármeddig öregednék, csak ugyan nem igen hosszú a’ fű ki-jövele és annak a’ le-kaszáltatása között az idő. Másodszor az-is igaz, hogy sebessen esik a’ kaszállás. Imé még lábán a’ fű, de már el-esett, és estvélig, vagy még este előtt el-szárad. Immár mind ez annyira rá illik az ember életére [...]”⁷³

Az aktualizálással kapcsolatos kérdésekhez tartozik a diéta szövegbeli megjelenítése is. Amint azt a korábbiakban jeleztem, az országgyűlési prédikációkat tartalmazó kötetben annak terjedelméhez képest kevésszer jelennek meg aktuális kérdések a szövegekben. A temetési beszédek műfaji sajátosságai – amint azt jeleztem is – azonban lehetővé tesznek bizonyos engedményeket e téren. Annál is inkább, mert ez a temetés valóban sajátos jelentéstartalommal bírt az országgyűlésen - különösen a protestáns felekezeti reprezentáció fényében.

Ebben az esetben a hitszónok a már idézett koronázási beszéddel szemben éppen ellentétes retorikai álláspontra helyezkedett: szövegében éppen azt hangsúlyozta, hogy az elhunyt – bár kétségtelenül jelentős volt részvétele az országgyűlésen, mégis az égi gyűlésen való jelenléte a mérvadó. Tekintve, hogy a diétával kapcsolatos metaforák sora jelenik meg, érdemes hosszabban is idézni a jelzett szövegrészt: „Sz[erett] H[híveim]! Soha se volt nem-is leszz oly ditsösséges Diéta, mint a’ millyen az Izrael Fijaié volt a’ ’Sinai hegy alatt. Ott a’ Praeses maga az Isten, a’ Király és a’ nép között Közbenjáró Palatinus, Móses, az az egy Pásztori bottal Országokat rontó és építő Móses; a’ nép, ha magában szegény és rabota alól futott nép, de az Isten gratiájára nézve nagy, szerelmes, és igen gazdag: a’ törvény, melly ezen a’ Diétán hozatik örökké-való és a’ természet változásánál hamarább nem változik: a’ Diétális keszuletek rettenetesek, követhetetlenek, pár és példa nélkül valók. Hát nem igaz e’ hogy soha se volt nem-is leszz oly ditsösséges Diéta, mint az Izrael fiaié volt a’ Sinai hegy alatt. El-hinném, hogy igaz, hanemha Sz. Pál ellenkezőt mondana. Ez a’ Sz. Apostol, az Új Testamentomi Ekklesia Diétáját sokkal ditsösségesebbnek festi az Izraeliták Diétájánál ’Sid. XII. a’ méltóságot a’ többek között im’ e’ négy Punctumokban helylyeztetvén: Hogy az Új Testamentomi Ekkleziái Diéta o) közönségesebb mint a’ Sinai, oo) hogy az olyan első szülöttek Gyülekezete, kik bé-írattattak Menyben, ooo) hogy abban a’ mindenek Birájához-való-járulás vagyon söt oooo) a’ tölkéletesekké lett igazak Lelkeikhez-is - Meg-vallom; mert Sz. Pál ellen ki-is merné tagadni? hogy

⁷³ Tormási 1791: 75.

e-zek először-is, nagy részént illenek az Új Testamentomi Ekklesiára, melly még e' földön vitézkedik; de az-is igaz és bizonyos, hogy a' győzödelmes Mennyei Ekklesia Diétájára illenek tökéletessen. Ott van ott a' közönséges Gyűlés, a' nem tsak minden nyelvből, ágból, és Nemzetből, hanem még az egymástól el-szakadt és különböző Keresztény Ekklesiák kegyes tagjaiból való Gyűlés: ott a' Kristusban első szülöttek Konciliuma, minthogy ott a' Protokollum is, a' mellybe írtattak, sótt ott amaz igazán elsőszülött, kinek ők Attya fiai; Ott a' mindeneknek igazán, nekik pedig kegyelmesen itelő Bíró, ki előre azért ment-fel oda, hogy nekik, a' mint megmondotta, helyet kiszítsen: Ott vagynak a' tökéletesekké lett minden Igazaknak Lelkei, ott mondom a' tökéletesség helyén, mellytől vala míg távol vagyunk, mindaddig sok tökéletlenséggel kell küszködni. Ott van hát az egekben a' tökéletes Diéta, mellynek ha a' 'Sinai Diéta valamije, bizonyos hogy tsak példája és árnyéka vala. Erre a' ditső Diétára Mennyei Regális által el-hívattatni: még ha nem tudom mitsoda földi Diétáról esnék-is a' hivatal, nyereség; és ebben a' nyereségben rézfesült reménységünk szerint, Néhai T[ekintetes] N[emes] és V[itéz]ő Szigethi Szerentsi József Ur, egynéhány T. N. Vármegyéknek Tábla Birája, most pedig ezen Ország Gyülesében Melt. Grof Klobúitzky Antal Úr kepit viselő követ: ki ott nem más, hanem a' maga képiben, nem földi Nemessége, hanem ama Mennyei polgársága jussán, nem erőtelenségek alá vettetett Praesese és Coassessorai [itt: elnök és ülnökök] társaságában, hanem a' Királyok Királya praesidiuma [itt: elnökle] alatt, több tökéletességre ment Lelkekkel együtt széket ül; nem azért, hogy Világi hazája, jussait óltalmazza, fundálja és örökíttse; hanem hogy annak a' változásokat nem esmérő felső Jérusiálemnek Szabadságával és bődogságával éljen minden vég nélkül örökké.⁷⁴

Joggal merülhet fel a kérdés, mitől változhatott meg a hitszónoki attitűd – hiszen az idézett szövegrész nyomán szöges ellentétben áll a koronázási beszédben megfogalmazott (és az utókor által is kárhoztatott) mondatok gondolatmenetétől. A kérdésre nem adható pontos válasz, ám tény, hogy ebben az esetben a források által ismerttetett külsőségek már önmagukban is meglehetősen nagy reprezentációs lehetőséggel bírtak, vagyis a politikai üzenetközvetítés terhe nem hárult teljes egészében a hitszónokra. Másrészt a retorikai szabályokhoz és sémákhoz való kapcsolódás sokkal inkább meghatározta a korszak koncionátori tevékenységet, mint bármely más szövegalkotási tényező. Ebből adódóan könnyen lehet, hogy a hitszónok ebben az esetben a temetési beszédek hagyományos formáihoz kívánta kapcsolni saját szövegét – annál is inkább, mivel a halál és az ehhez kapcsolódó szertartások (így a prédikáció is) sokkal nagyobb teológiai-felekezeti jelentőséggel bírt, mint a koronázás. A hitszónoki attitűd azonosítása tehát rendkívül összetett feladat. Fentebb csupán

⁷⁴ Tormási 1791: 77–79.

néhány szempontot soroltunk fel. Az a tény azonban, hogy a prédikáció a kötetbe került, külön is hangsúlyozza a temetés országgyűlési szerepét – illetve a hitszónokok országgyűlési szerepét..

Az országgyűlési beszédek tartalmi vonatkozásában tehát kulcskérdésnek számít a prédikációk aktualitásának problémaköre. Annál is inkább, mivel ennek műfajától alapvetően távol áll az aktualizálás igénye. Az 1790–91. évi országgyűlésen elhangzott Hunyadi Szabó Ferenc- és Tormási János-beszédek azonban kivételnek számítanak, hiszen a kapcsolódó kötetkompozíciók tanúságai szerint nem állnak messze egy sajátos tematikájú országgyűlési naplótól sem. A rendelkezésre álló adatok alapján ugyanis az állapítható meg, hogy műfajukból adódó retorikai kötöttségeik ellenére is hűen reprezentálják azokat a történéseket, amelyekhez az országgyűlés folyamán szorosabban kapcsolódtak. A kötetek megjelenítése révén eddig kevésbé vizsgált fénytörésben jelennek meg a bennük olvasható szövegek: esetükben az egyházi és világi szónoklási hagyományok és műfajok sajátos összekapcsolódásáról beszélhetünk.